

První písemná zmínka o městě

770 let

První dochovaná písemná zmínka o Brodě pochází z roku 1256. Najdeme ji v listině, kterou vydal olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka 20. října v Kroměříži.

Biskup zde vystupoval jako papežem pověřený soudce. Řešil spor mezi brodským farářem a komturem místní komendy řádu německých rytířů Benediktem na jedné straně a benediktinským klášteřem ve Vilémově na straně druhé. Spor se týkal patronátního práva ke dvěma kostelům – v Dlouhé Vsi a dnes již zaniklém hornickém středisku Mittelberg.

Oba kostely spravoval jménem vilémovského opata kněz Jindřich. Brodský farář Benedikt však tvrdil, že kostely leží na území jeho farnosti, a proto patří pod jeho správu. Protože vilémovský opat své nároky nedokázal doložit, rozhodl biskup ve prospěch Benedikta a své rozhodnutí potvrdil listinou.

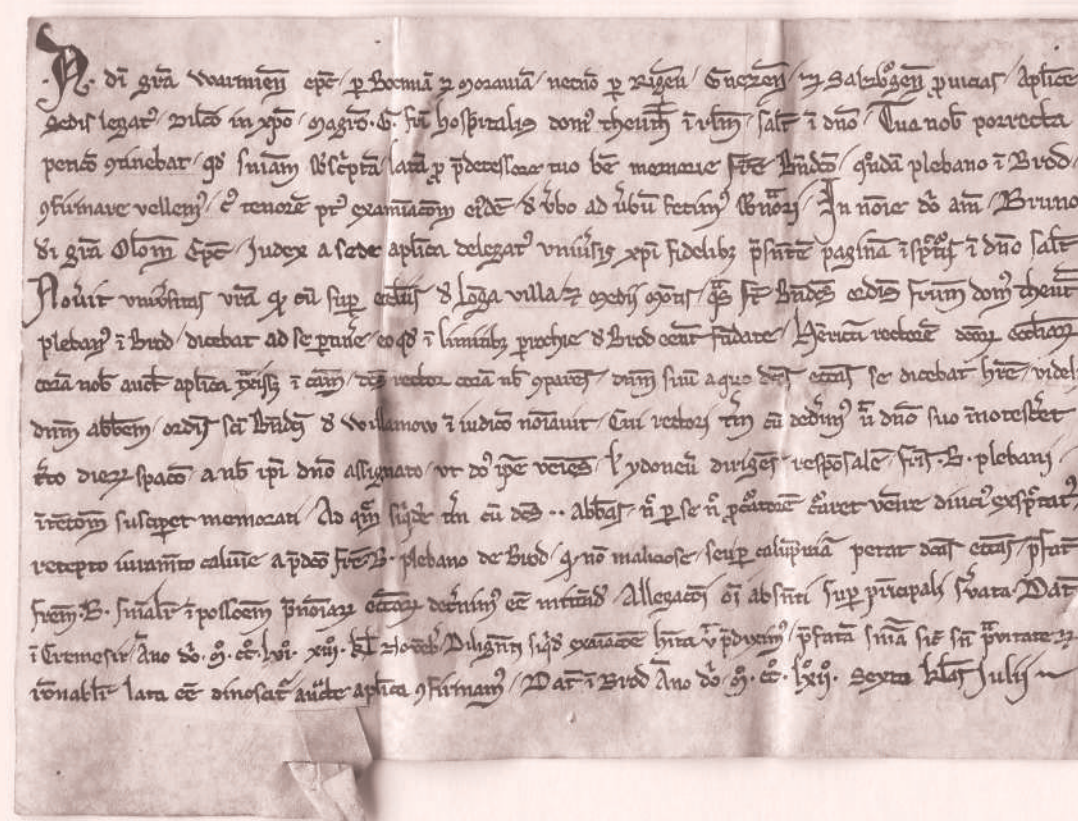
Původní listina se však nedochovala. Její obsah známe díky pozdějšímu opisu z roku 1262. I tehdy spor pokračoval, tentokrát o kostel v Dlouhé Vsi. Novým rozhodcem byl warmijský biskup Anselm jako papežský legát. Ten potvrdil správnost původního rozhodnutí a nechal je celé přepsat do své listiny. První písemná zmínka o Brodě je tedy dochovaná ve formě inzertu a je dnes uložena v archivu v Drážďanech.

Rozsah středověkého města v poměru k současnosti.

Středověký náhrobní kámen s motivy tlapatého kříže používaného řádem německých rytířů, dochovaný na východní straně kostela Nanebevzetí Panny Marie.

První písemná zmínka o Brodě.

Počátky města

Aby se sídlo ve středověku stalo městem v právním smyslu, muselo získat městské právo udělené panovníkem. To platilo i tehdy, když místo patřilo šlechtě nebo církvi – bez souhlasu panovníka město vzniknout nemohlo. Přesné datum udělení městského práva v Brodě neznáme, jisté však je, že k němu došlo za Smila z Lichtenburka.

Podobně jako ve většině českých i moravských měst se v Brodě nedochovala zakládací listina. Ta ani nemusela vzniknout; rozhodnutí panovníka bylo závazné i bez vyhotovení písemnosti. První písemná zmínka o Brodě z roku 1256 zmiňuje pouze zdejší faru. O rok mladší listina Smila z Lichtenburka již zmiňuje hornické revíry, což lze brát jako důkaz existence právního města. O další rok později, tedy v roce 1258, se již dochoval dokument zmiňující práva brodských měšťanů. Tehdy tedy Brod nepochybně fungoval jako město se svými výsadami.

Středověké město se od vesnic nelišilo jen svým právním postavením, ale i prostorovým uspořádáním. Nová města byla zakládána plánovitě a jejich podobu určoval tzv. lokátor, který pracoval ve službách majitele města. V případě Brodu jím s největší pravděpodobností byl Wernher zvaný Rybář, který se poté stal i dědičným rychtářem města.

Městská pečeť se znakem Lichtenburků – dvě zkrřížené ostrve.

Nálezy částí vodního kola v nivě Stříbrného potoka jsou prvním přímým dokladem využití vodního kola pro pohon rudního mlýna ve střední Evropě, neboť jsou datovány do 13. století. Byly objeveny při archeologickém průzkumu vedeném ARCHAIA Brno a MU Brno před stavbou jihovýchodního obchvatu města.

Vyobrazení Smila z Lichtenburka v knize Diadochos Bartoloměje Paprockého z Hlahol.

Tavba rud ve vyobrazení v díle Georga Agricoli De re metallica.

Pohled ke kostelu sv. Vojtěcha, kde zřejmě stála původní osada Brod.

Rozsah města na mapě z prvního vojenského mapování, které probíhalo v 2. polovině 18. století.

Středověké město z pohledu archeologie

Město na rytině z knihy Labarum triumphale od Jana Františka Beckovského z roku 1704.

Středověké město Brod nemělo žádného vážného předchůdce. Pouze na západ od nynějšího centra stál zřejmě již před polovinou 13. století kostel sv. Vojtěcha a u něj menší osada.

Toto sídliště souviselo nejspíše s přechodem (brodem) přes řeku na cestě z Čech na Moravu. Nad vojtěšským kostelem se křížila s cestou k Přibyslavi a na západ ke Světlé. Výše do svahu se nacházel skalní výchoz odtěžený v 19. století.

Vyměření nového města proběhlo o něco východněji, kde svah s dnešním náměstím chránily po stranách potoky – na jedné straně Cihlářský a západně dnes zcela zasypaný, tekoucí původně středem dnešního Smetanova náměstí. Ten byl již při stavbě hradeb posunut do nového hradebního příkopu (dnešní Beckovského ul.). Centrem města se stalo náměstí vhodné pro konání trhů. V jeho dolní části byla umístěna rychta zastupující šlechtické majitele města. V její blízkosti byly objeveny pozůstatky po zpracování stříbra. Brod měl být zejména centrem okolních dolů a sídlily zde také rodiny, které měly těžbu zajišťovat a řídit. Právě příslib bohatství zřejmě přilákal na faru a ke kostelu na horní straně náměstí řád německých rytířů. Kostel zasvěcený řádové patronce Panně Marii i fara – někdejší komenda – zde stojí dodnes.

Obraz středověkého města doplnily ve 14. století hradby s věžemi a třemi branami na konci dnešních ulic Dolní, Horní a menší branou k původní osadě u sv. Vojtěcha, za níž byla i kovárna. Už tehdy vznikl dřevěný most přes Sázavu a u něj za řekou špitál sv. Kateřiny, jehož pozůstatkem je současný kostel. Při tomto mostě byla u řeky také městská lázeň. Druhá se nacházela na Smetanově náměstí (Koňském trhu), kde v místech zasypaného potoka vznikl celý již neexistující blok domů.

Nález hrnce v ulici Boženy Němcové datovaný do konce 13. Století.

Brod zůstává Brodem aneb rozhodující události v rozvoji města

Za to, že si můžeme připomínat s vážností a obdivem první písemnou zmínku o Brodu, vděčíme zdaleka nejen Smilovi z Lichtenburka či dokonce Brunovi ze Schauenburka. Založení města byla jedna věc, udržet jej jako význačné středisko regionu bylo věcí dalšího usilování i přemýšlení. V bohaté historii Havlíčkova Brodu lze vystopovat několik zlomových okamžiků, které podepřely význam města a jeho další růst. Město si tak až do současnosti podrželo důležitost ve všech oblastech společnosti – kulturní, hospodářské i správní. Podstatné bylo, že se dokázali představitelé města v rozhodné době postavit na stranu nových trendů a držet ruku na tepu doby. Brod tak mohl ovlivňovat i své okolí a být pevnou součástí země, jehož dějiny spoluvytvářel. Za nejdůležitější milníky můžeme v tomto směru považovat těžbu stříbra, umístění na obchodní cestě – později císařské silnici, založení gymnázia, železnici, která se stala podnětem k industrializaci města. Vlaky sice významně určovaly běh dějin, na vedlejší koleji však zdaleka nestály ani hodnoty duchovní. Ochrana památek a historického jádra města, jakož i přihlášení se k odkazu Karla Havlíčka Borovského se staly pro město nezpochybnitelnými hodnotami.

Odhalení pomníku Karla Havlíčka Borovského v roce 1923.

Vybudování železnice se stalo velmi důležitým mezníkem v dějinách města. Na fotografii tzv. Černý most

Označení císařské silnice dosud dochované ve Štáflově ulici.

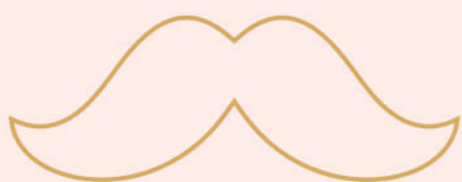
Město se přihlásilo k odkazu prezidenta osvoboditele, jemuž byl odhalen pomník v roce 1933 původně u kostela sv. Kateřiny.

Gymnázium sídlilo v několika budovách, v roce 1908 byla pro školu postavena novorenesančně secesní stavba vedle bývalého kláštera.

Havlíčkův Brod se stal po vzniku samosprávy sídlem okresu. Na fotografii vpravo je nové sídlo okresní samosprávy postavené v roce 1911.

Vyobrazení Brodu na vedutě Jana Antonína Venuta z roku 1812.

Název Brod dovoluje předpokládat, že na počátku dnešního města byla slovanská osada v místech, které bylo příhodné pro přechod řeky Sázavy. Nejstarší věrohodná zmínka pochází z roku 1256. V listině vydané 20. října olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka rozhodl o právu brodského faráře Benedikta (frater Benedictus, ordinis fratrum domus Theutonice, plebanus in Brod) ke kostelům v sousedních vesnicích.

Pouze jako Brod vystupuje rozrůstající se hornické sídliště až do roku 1308, kdy máme první doklad přívlastku Německý. Jedná se o listinu, kterou Rajmund, syn Smila z Lichtenburka, dává do zástavy několik vesnic v okolí Německého Brodu (1308 circa Brodam Teutonicalem sita). Tato podoba názvu s přívlastkem Německý zřejmě měla odlišit město od dalších Brodů (Uherského, Českého). První varianta v latině odkazuje na řád německých rytířů, ale může být i narážkou na německy hovořící obyvatele, kteří sem přišli zejména ze Saska kvůli těžbě stříbra. Název se ustálil již ve středověku a byl používán až do roku 1945: 1320 für Duczem Brod; 1352 Broda Teutunicalis; 1385 Broda Theutunicalis; 1410 Dewtschen Brod; 1530 obci města Brodu Německého.

Jediné dva doklady ze 13. století hovořící o Smilově Brodě (1269 cives de Brod Smilonis; nedatováno in Broda Smilonis) nedávají oprávnění tvrdit, že se přívlastku Smilův běžně používalo, spíše se jedná o označení majitele města.

Čtrnáctému století náleží ojedinělá použití přívlastku Křižácký, resp. Křižovnický (1367 Broda Cruciferi; 1369 a 1384 Broda Cruciferi de domo Theutunica). Označení Německý i Křižácký mohlo souviset nejen s původem obyvatel, ale i s existencí komendy řádu německých rytířů při dnešním děkanském kostele Nanebevzetí Panny Marie.

Brod

Mapa Brodu z konce 19. století.

Most u sv. Kateřiny byl až do 2. poloviny 20. století jediným průjezdním mostem přes řeku Sázavu. Zde fotografie z období první republiky, na západ od mostu vidět mostek.

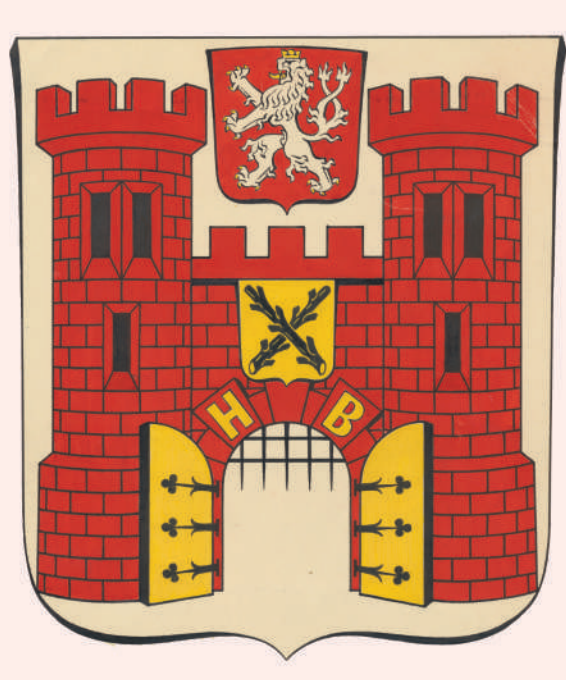
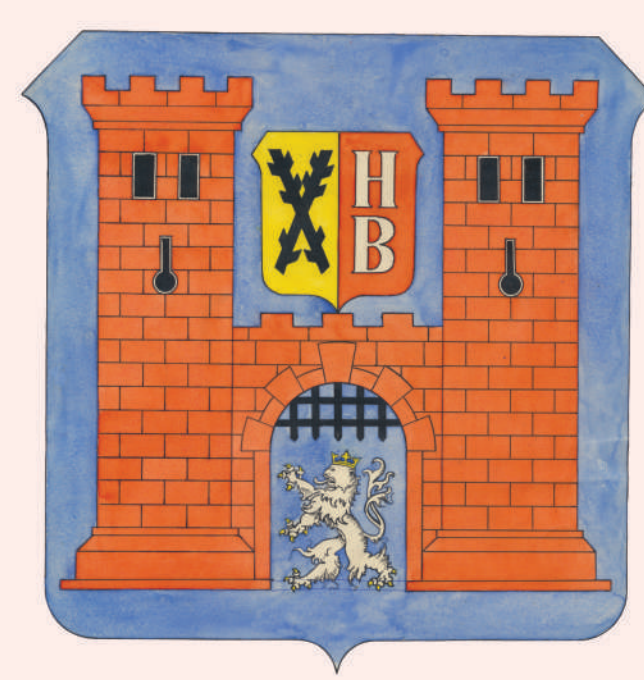
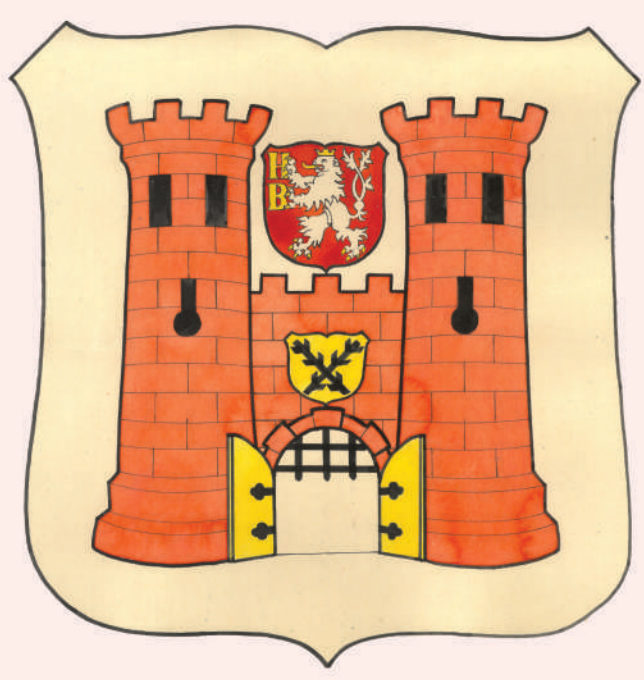

Vyobrazení Brodu na lunetě se sv. Floriánem

Německý nebo Havlíčkův?

Pojmenování Německý Brod (německy Deutsch Brod) přetrvalo od středověku až do 5. května 1945, kdy národní výbor na své první schůzi rozhodl o přejmenování na Havlíčkův Brod. Mezi návrhy se objevil také Smilův Brod, Stříbrný Brod, Moravský Brod nebo Brod nad Sázavou. Dne 12. června 1945 bylo na ministerstvo vnitra zasláno rozhodnutí o změně názvu. Místní národní výbor ji zdůvodňoval následovně: „Dosavadní označení Německý Brod naprosto neodpovídalo historické pravdě ani skutečným poměrům a bylo již dávnou snahou označení Německý Brod vyloučiti z dějin města. [...] Proto přejmenování města na Havlíčkův Brod v přímém protikladu k dosavadnímu označení jest výrazem smýšlení a přání všeho občanstva a projevem radostné svobody hlásit se ke svým krásným českým vlastencům.“ Nicméně hlavně pošta a dráhy stále používaly původní název. Po urgencích byla konečně změna na Havlíčkův Brod schválena výnosem ministerstva vnitra č. B 8151-23/10-45-II/4 ze dne 27. října 1945.

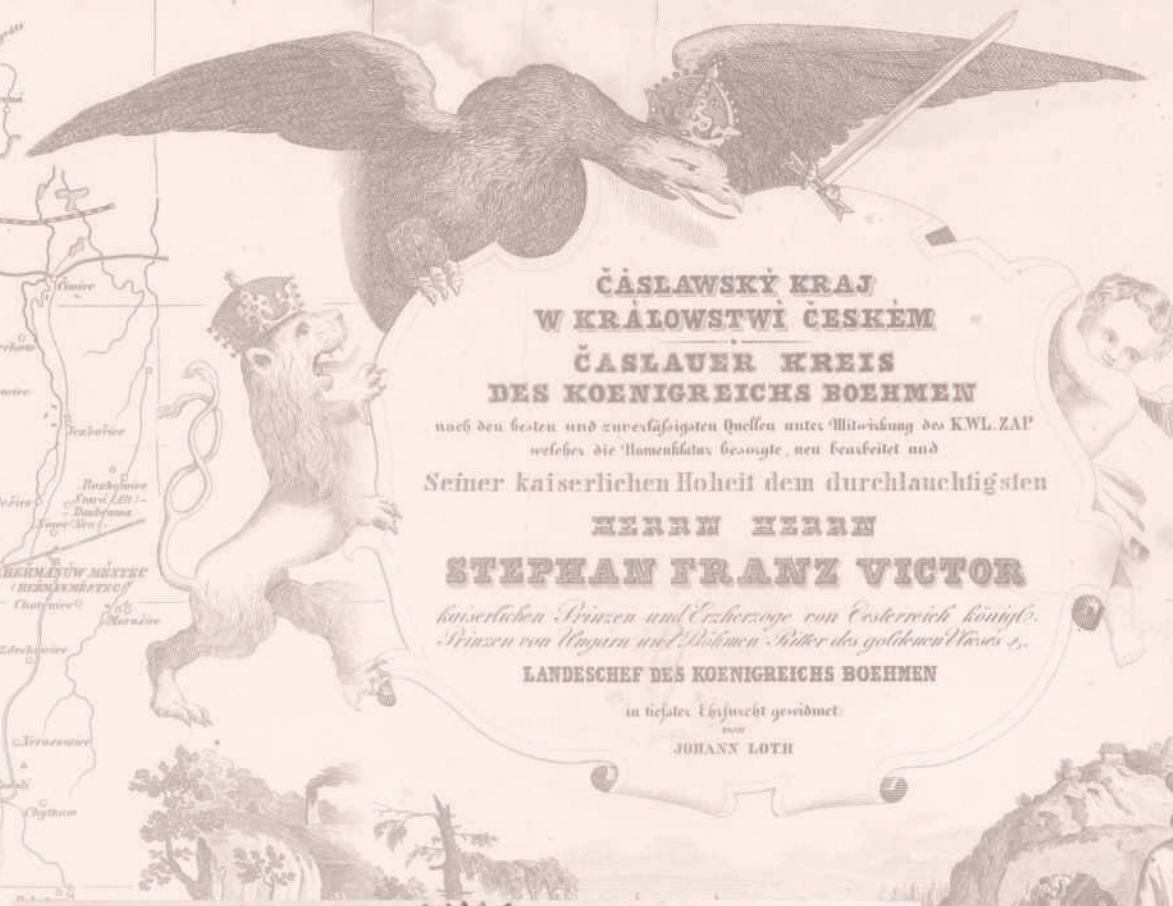
Ale již po vzniku Československa (1918) a znovu v roce 1938 v době ohrožení republiky se otázka přejmenování stala tématem diskuzí. V nich se argumentovalo, stejně jako v roce 1945 nehistorickým a nacionalistickým pohledem na význam názvu, a kromě návrhů Havlíčkův Brod, Brod nad Sázavou se objevila i podoba Sázavský Brod.

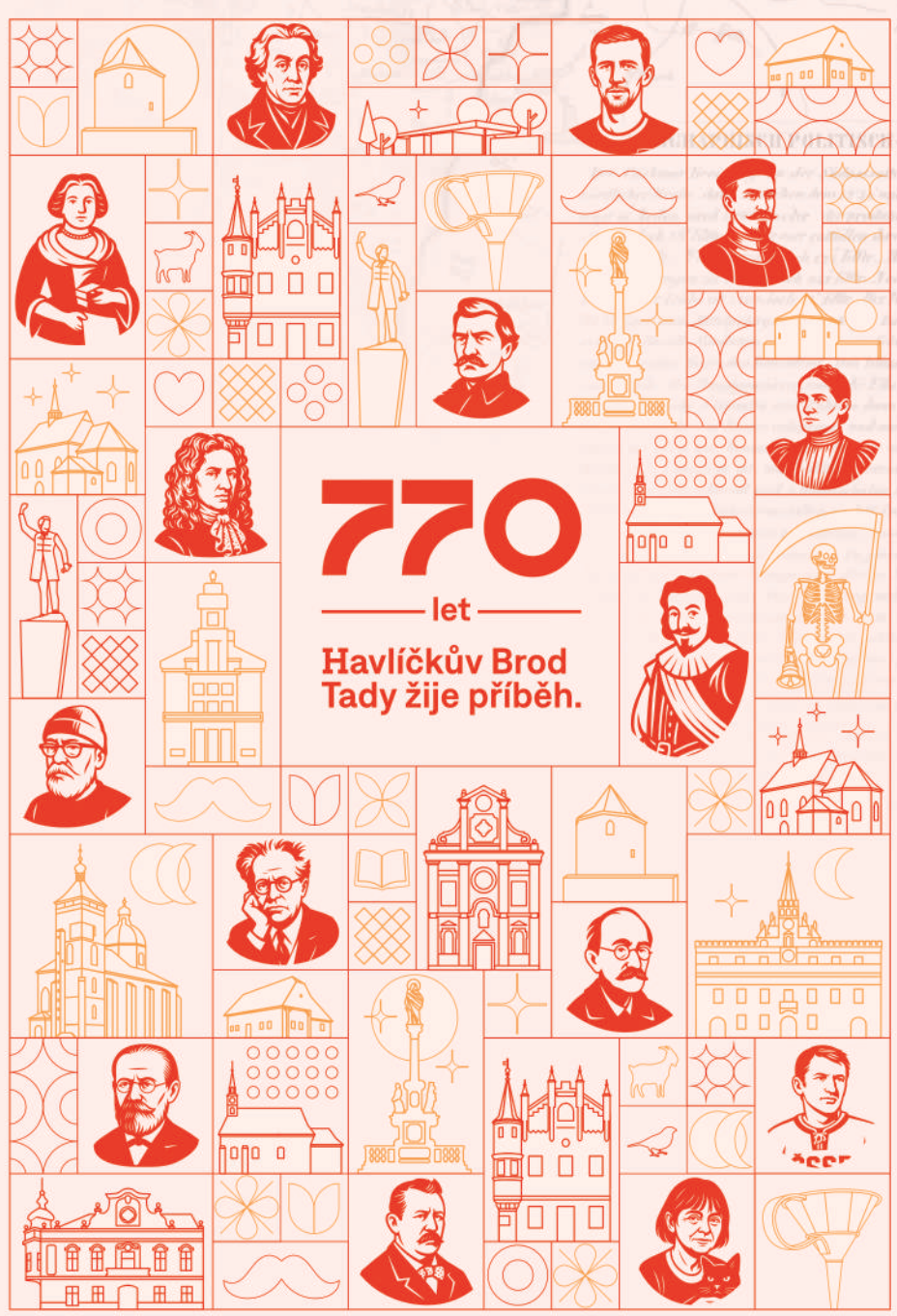
Varianty znaku Havlíčkova Brodu zpracované po roce 1945 Antonínem Šoubou, předsedou MNV.

Náměstí získalo pojmenování po Havlíčkovi po sametové revoluci. Na fotografii instalace nového pojmenníku.

Erb královského města Německého Brodu, na který byl povýšen v roce 1637.

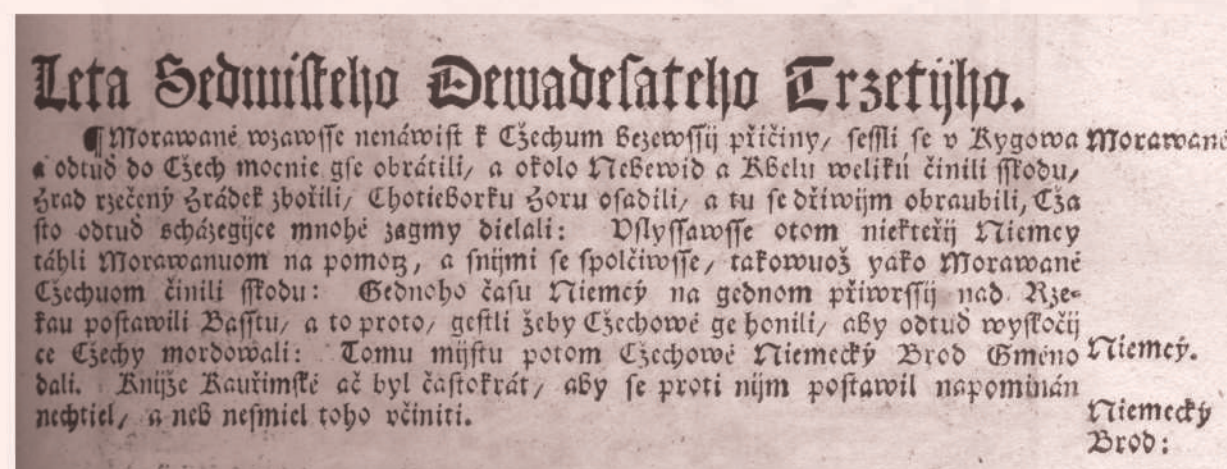
První zmínky o první zmínce

770 let

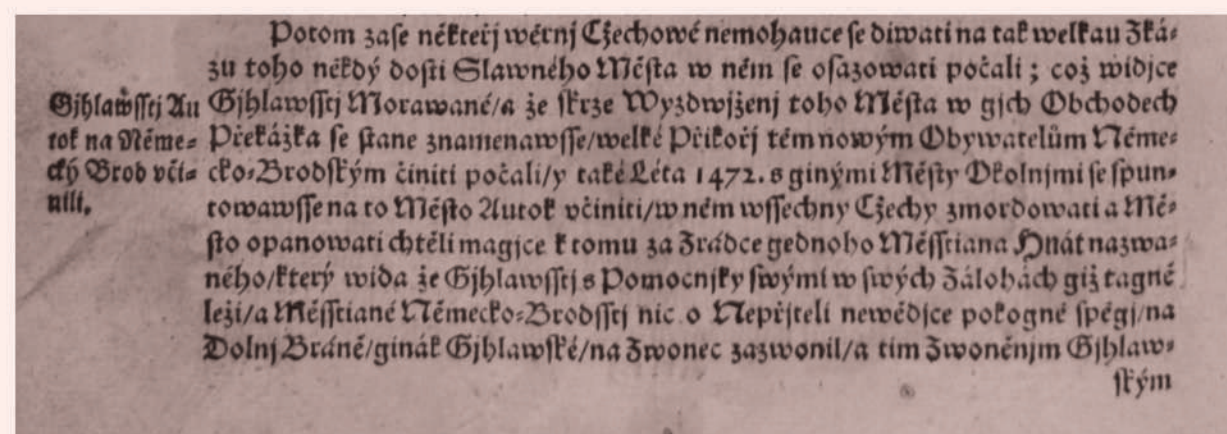
V roce 2026 si výročí první písemné zmínky o městě kladené do roku 1256 připomínáme teprve podruhé. V předchozích dobách byly počátky města datovány do jiných let, ba dokonce i do jiných staletí! Poprvé zaznamenáváme pasáž o založení města v oblíbené Kronice české Václava Hájka z Libočan vydané v roce 1541. Literárně nadaný, leč do jisté míry nespolehlivý Hájek datoval založení Brodu k roku 793. Konkrétně stanovený rok nám přijde naprosto nepravděpodobný a Hájek, jak bývalo jeho nedobrým zvykem, svoji zmínku neopatřil odkazem na pramen nebo ústní podání či cokoli jiného. Přelom osmého a devátého století je ovšem v tomto místě zahalen naprostou tmou. Neznamená to však, že by zde nemohli žít lidé, či dokonce zde mít nějakou osadu (nebo alespoň osádku) pojmenovanou Brod. Působivě pojaté Hájkovy české dějiny ovlivňovaly mnoho generací až do 20. století a byly i zásadním popudem pro brodského rodáka Jana Františka Beckovského k sepsání jeho krásného díla Poselkyně starých příběhů českých vydaných v roce 1700. Poselkyně měla nahradit a doplnit již málo dostupnou Hájkovu knihu. Beckovský převzal z Hájka kromě obecných dějin i pasáž o založení Německého Brodu. Dokonce ji rozšířil barvitějším vyličením bojů o krásný kout země, ke kterému měl jako rodák vřelý cit po celý svůj život. Dokazují to ostatně i další zmínky o Brodu v Poselkyni, jako např. nejstarší verze pověsti o Hnátovi vážící se k roku 1472.

Titulní strany Beckovského knihy *Labarum triumphale* s vyobrazením města.

Pasáž o založení města z Hájkovy Kroniky české.

Nejstarší verze pověsti o Hnátovi v Beckovského Poselkyni.

Jan František Beckovský.

Velké městské slavnosti k 700. výročí udělení privilegií v roce 1278

770 let

První zmínky pohledem historiků 19. a 20. století

Se zdánlivě fakticky podloženým datem o první zmínce o městě přišel poprvé historik Jeroným Solař, kněz, který v 50. letech 19. století vyučoval na zdejším gymnáziu. V Památkách archeologických publikoval v roce 1860 nedlouhou stať o dějinách města. Zde stanovil jako nejstarší zmínku o Brodu listinu z roku 1234 týkající se dolování, která byla zapsána v edici pramenů Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae vydané profesorem Antonínem Bočkem. Tato přelomová publikace o několika svazcích byla první vědeckou edicí pramenů u nás. Antonínu Bočkovi se podařilo shromáždit značné množství listin a pramenů a za svého života vydat ty, které se týkaly 13. století. Později však bylo zjištěno, že do své edice vkládal falsa vlastní výroby. Naprosto nepochopitelná snaha vylepšit dějiny země vedla k degradaci celé edice, která se tím stala nepoužitelnou. V Brodě žila tato představa o první zmínce až do 1. světové války. V období první republiky je Františkem Petrem a Antonínem Šoubou kladen počátek města do okolí roku 1255 v souvislosti s rozmáhajícím se studiem o nejstarších dějinách města a vědeckých článků předních historiků publikovaných mj. ve Zprávách městského musea v Německém Brodě. Jiří Sochr v 2. polovině 20. století přišel s novým objevem, a sice listinou moravského markraběte Přemysla z roku 1247 týkající se výnosu cla v Brodě, který byl však zasazením do kontextu určen nakonec jako Brod Uherský. Listina z roku 1256 byla sice známa včetně moderní edice, avšak o určení listiny jakožto nejstarší věrohodné zmínky o městě se postaral až historik Ladislav Macek v 90. letech 20. století. Určitě se nejednalo o poslední tečku za průzkumem dějin města, jehož historie je tak bohatá, že se jistě můžeme v budoucnu těšit na další a další objevy.

Galerie
a muzeum
Vysočiny
Havlíčkův Brod

